

חומש רס"י משולב

פרשת בראשית, בראשית א - ו (ח), קמ"ז פסוקים

פרק א

(א) בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ:

נלמדת. אמר רבי יצחק, לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם (שמות יב ב), שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל, ומה טעם פתח בבראשית, משום (תהלים קיא ו) כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים, שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם, שכבשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם - כל הארץ של הקדוש ברוך הוא היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו.

נלמדת. ברא. אין המקרא הזה אומר אלא דרשני, כמו שדרשוהו רבותינו ז"ל בשביל התורה שנקראת (משלי ח כב) ראשית דרכו, ובשביל ישראל שנקראו (ירמיה ב ג) ראשית תבואתו.

ואם באת לפרשו כפשוטו, כך פרשהו, בראשית בריאת שמים וארץ, והארץ היתה תהו ובהו וחושך, ויאמר אלהים יהי אור. ולא בא המקרא להורות סדר הבריאה לומר שאלו קדמו, שאם בא להורות כך, היה לו לכתוב בראשונה ברא את השמים וגו', שאין לך ראשית במקרא שאינו דבוק לתיבה של אחריו, כמו (ירמיה כו א) בראשית ממלכות יהיוקים, (לקמן י) ראשית ממלכתו, (דברים יח ד) ראשית דגן, אף כאן אתה אומר בראשית ברא אלהים וגו', כמו בראשית בראו. ודומה לו (הושע א ב) תחילת דבר ה' בהושע, כלומר תחילת דבורו של הקדוש ברוך הוא בהושע, ויאמר ה' אל הושע וגו'.

ואם תאמר להורות בא שאלו תחילה נבראו, ופירושו בראשית הכל ברא אלו, ויש לך מקראות שמקצרים לשונם וממעטים תיבה אחת, כמו (איוב ג י) כי לא סגר דלתי בטני, ולא פירש מי הסוגר, וכמו (ישעיה ח ד) ישא את חיל דמשק, ולא פירש מי ישאנו, וכמו (עמוס ו יב) אם יחרוש בבקרים, ולא פירש אם יחרוש אדם בבקרים, וכמו (ישעיה מו י) מגיד מראשית אחרית, ולא פירש מגיד מראשית דבר אחרית דבר. אם כן תמה על עצמך, שהרי המים קדמו, שהרי כתיב ורוח אלהים מרחפת על פני המים, ועדיין לא גילה המקרא בריית המים מתי היתה, הא למדת שקדמו המים לארץ. ועוד שהשמים מאש ומים נבראו, על כרחך לא לימד המקרא סדר המוקדמים והמאוחרים כלום.

נלמדת. ולא אמר ברא ה', שבתחילה עלה במחשבה לבראתו במידת הדין, ראה שאין העולם מתקיים, הקדים מידת רחמים ושתפה למידת הדין, היינו דכתיב (להלן ב ד) ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים:

(ב) והארץ היתה תהו ובהו - תהו לשון תמה ושמומן שאדם תוהא ומשתומם על בהו שבה. תהו. אישטורדישון בלע"ז [מבוכה]. נהו. לשון רקות וצדו. וחסד על פני תהום - על פני המים שעל הארץ. ויהי אלהים מרחפת על פני המים. כסא הכבוד עומד באויר ומרחף על פני המים ברוח פיו של הקדוש ברוך הוא ובמאמרו, כיונה המרחפת על הקן, אקוביט"ר בלע"ז [לכסות]:

(ג) ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור:

(ד) וירא אלהים את תהאור כייטוב ויבדל אלהים בין האור ובין החשך. אף בזה אנו צריכים לדברי אגדה, ראהו שאינו כדאי להשתמש בו רשעים והבדילו לצדיקים לעתיד לבוא. ולפי פשוטו כך פרשהו, ראהו כי טוב ואין נאה לו ולחושך שיהיו משתמשין בערבוביא, וקבע לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה:

(ה) ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה ויהי ערב ויהי בקר יום אחד. לפי סדר [לשון] הפרשה היה לו לכתוב יום ראשון, כמו שכתוב בשאר הימים שני, שלישי, רביעי. למה כתב אחד, לפי שהיה הקדוש ברוך הוא יחיד בעולמו, שלא נבראו המלאכים עד יום שני, כך מפורש בבראשית רבה (גח: פ):

(ו) ויאמר אלהים יהי רקיע - יחזק הרקיע. שאף על פי שנבראו שמים ביום ראשון, עדיין לחים היו, וקראו בשני מגערת הקדוש ברוך הוא באומרו יהי רקיע, וזהו שכתוב (איוב כו יא) עמודי שמים ירופפו - כל יום ראשון. ובשני (שם) יתמהו מגערתו, כאדם שמשותם ועומד מגערת המאיים עליו, בתוך המים - באמצע המים, שיש הפרש בין מים העליונים לרקיע כמו בין הרקיע למים שעל הארץ, הא למדת שהם תלויים במאמרו של מלך, ויהי מבדיל בין מים למים:

(ז) ויעש אלהים את הרקיע - תקנו על עמדו והיא עשייתו, כמו (דברים כא יב) ועשתה את צפרניה, ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע ויהי:

מעל לרקיע. על הרקיע לא נאמר אלא מעל לרקיע, לפי שהן תלויים באויר. ומפני מה לא נאמר כי טוב ביום שני, לפי שלא נגמרה מלאכת המים עד יום שלישי, והרי התחיל בה בשני, ודבר שלא נגמר אינו במילואו ובטובו, ובשלישי שנגמרה מלאכת המים והתחיל מלאכה אחרת וגמרה, כפל בו כי טוב שני פעמים, אחד לגמר מלאכת השני ואחד לגמר מלאכת היום:

(ח) ויקרא אלהים לרקיע שמים - שא מים, שם מים, אש ומים, שערב זה בזה ועשה מהם שמים, ויהי ערב ויהי בקר יום שני: פ

(ט) ויאמר אלהים יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה, יקוו המים. [שהיו] שטוחין על פני כל הארץ והקוים באוקינוס, הוא הים הגדול שבכל הימים, ויהי:

(י) ויקרא אלהים ליבשה ארץ ולמקנה המים קרא ימים - והלא ים אחד הוא, אלא אינו דומה טעם דג העולה [מן הים] בעכו לטעם דג העולה [מן הים] באספמיה (ספרי), ויקרא אלהים כייטוב:

(יא) ויאמר אלהים תרשא הארץ רשא עשב - לא דשא לשון עשב ולא עשב לשון דשא, ולא היה לשון המקרא לומר תעשיב הארץ, שמיני דשאים מחולקין, כל אחד לעצמו נקרא עשב פלוני, ואין לשון

למדבר לומר דשא פלוני, שלשון דשא הוא לבישת הארץ כשהיא מתמלאת בדשאים.

תדשא הארץ. תתמלא ותתכסה לבוש עשבים. בלשון לעז נקרא דשא אורבידיץ [מכלול העשבים] כולן בערבוביא, וכל שורש לעצמו נקרא עשב.

מזריע זרע - שידגל בו זרעו לזרוע ממנו במקום אחר, עץ פרי - שיהא טעם העץ כטעם הפרי. והיא לא עשתה כן, אלא (פסוק הבא) ותוצא הארץ עץ עושה פרי, ולא העץ פרי, לפיכך כשנתקלל אדם על עונו, נפקדה גם היא על עוונה ונתקללה, עשה פרי למיני אשר זרעו בו - הן גרעני כל פרי, שמחן האילן צומח כשנוטעין אותו, על־הארץ ויהי־כן:

(יב) ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע למיניהו - אף על פי שלא נאמר למיניהו בדשאין בציוויהן, שמעו שנצטוו האילנות על כך, ונשאו קל וחומר בעצמן, כמפורש באגדה בשחיתת חולין (חולין דף ס.). ועץ עשה־פרי אשר זרעו־בו למיניהו וירא אלהים כִּי־טוב:

(יג) ויהי־ערב ויהי־בקר יום שלישי: פ

(יד) ויאמר אלהים יהי מארת ברקיע השמים - מיום ראשון נברא, וברביעי צוה עליהם להתלות ברקיע, וכן כל תולדות שמים וארץ נבראו מיום ראשון, וכל אחד ואחד נקבע ביום שגזר עליו, הוא שכתוב (לעיל פסוק א) את השמים, לרבות תולדותיהם, ואת הארץ, לרבות תולדותיה.

יהי מארת. חסר וי"ו כתיב, על שהוא יום מארה ליפול אסכרה בתנוקות, הוא ששנינו 'ברביעי היו מתענים על אסכרה שלא תיפול בתנוקות'.

להבדיל בין היום ובין הלילה - משגגו האור הראשון, אבל בשבעת ימי בראשית שמשו האור והחושך הראשונים יחד בין ביום ובין בלילה, והיו לאתת - כשהמאורות לוקין סימן רע הוא לעולם, שנאמר (ירמיה י ב) מאורות השמים אל תחתו, בעשותכם רצון הקדוש ברוך הוא אין אתם צריכין לדאג מן הפורענות, ולמַעֲדִים - על שם העתיד, שעתידין ישראל להצטוות על המועדות והם נמנים למולד הלבנה, ולִיָּמִים - שמוש החמה חצי יום ושמוש הלבנה חציו, הרי יום שלם, וְשָׁנִים, לסוף שלש מאות שישים וחמישה ימים יגמרו מהלכתם בשנים עשר מזלות המשרתים אותם והיא שנה. (וחוזרים ומתחילים פעם שניה לסבב בגלגל כמהלכן הראשון):

(טו) והיו למאורת - עוד זאת ישמשו שיאירו לעולם ברקיע השמים להאיר על־הארץ ויהי־כן:

(טז) ויעש אלהים את־שני המארת הגדלים את־המאור הגדל למַשְׁלֵת היום ואת־המאור הקטן למַשְׁלֵת הלילה, המארת הגדולים. שוים נבראו, ונתמעטה הלבנה על שקטרגה ואמרה אי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד, וְאֵת הַכּוֹכָבִים, על ידי שמייעט את הלבנה, הרבה צבאיה להפיס דעתה:

(יז) ויתן אתם אלהים ברקיע השמים להאיר על־הארץ: (יח) ולמשל ביום ובלילה ולהבדיל בין האור ובין החושך וירא אלהים כִּי־טוב: (יט) ויהי־ערב ויהי־בקר יום רביעי: פ

(כ) ויאמר אלהים ישרצו המים שרץ - כל דבר חי שאינו גבוה מן הארץ קרוי שרץ, בעוף כגון זבובים, בשקצים כגון נמלים וחיפושין ותולעים, ובבריות כגון חולד ועכבר וחומט וכיוצא בהם, וכל הדגים, נִפְשׁ חַיָּה - שיש בה חיות, ועוף יעופף על־הארץ על־פני רקיע השמים:

(כא) ויברא אלהים את־התנינם הגדלים - דגים גדולים שבים, ובדברי אגדה הוא לויתן וכן זוגו שבראם זכר ונקבה, והרג את הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא, שאם יפרו וירבו לא יתקיים העולם בפניהם, וְאֵת כָּל־נִפְשׁ הַחַיָּה - שיש בה חיות, הַרְמֵשֶׁת אֲשֶׁר שָׂרְצוּ הַמַּיִם לְמִינֵהֶם וְאֵת כָּל־עוֹף כָּנָף לְמִינֵהוּ וירא אלהים כִּי־טוב:

(כב) ויברך אתם אלהים - לפי שמחסרים אותן וצדין מהם ואוכלין אותם, הוצרכו לברכה. ואף החיות הוצרכו לברכה, אלא מפני הנחש שעתיד לקללה, לכך לא ברכו, שלא יאה הוא בכלל, לֹאמַר פָּרוּ - לשון פרי, כלומר עשו פירות, וְרָבוּ - אם לא אמר אלא פרו, היה אחד מוליד אחד ולא יותר, ובא 'ורבו' שאחד מוליד הרבה, וּמָלְאוּ אֶת־הַמַּיִם בַּיָּמִים וְהָעוֹף יִרָב בָּאָרֶץ:

(כג) ויהי־ערב ויהי־בקר יום חמישי: פ

(כד) ויאמר אלהים תוצא הארץ - הוא שפירשתי (לעיל פסוק יד) שהכל נברא מיום ראשון ולא הוצרכו אלא להוציאם, נִפְשׁ חַיָּה - שיש בה חיות למינה, בְּהֵמָה וְרֶמֶשׂ - הם שרצים שהם נמוכים ורומשים על הארץ, נראים כאילו נגזרים, שאין הילוכן ניכר. כל לשון רמש ושרץ בלשוננו קונמובר'ש בלעז [רוחשים], וְחִית־הָאָרֶץ לְמִינֵהּ ויהי־כן:

(כה) ויעש אלהים את־חית הארץ למינה ואת־בהמה למינה ואת כל־רמש האדמה למינה, ויעש. תקנם בצביונם בתיקונן ובקומתן, וירא אלהים כִּי־טוב:

(כו) ויאמר אלהים נעשה אדם,

נעשה אדם. ענותנותו של הקדוש ברוך הוא למדנו מכאן, לפי שהאדם בדמות המלאכים ויתקנאו בו, לפיכך נמלך בהם. וכשהוא דן את המלכים הוא נמלך בפמליא שלו, שכן מצונו באחאב שאמר לו מיכה (מלכים א' כב יט) ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו, וכי יש ימין ושמאל לפניו, אלא אלו מימינים לזכות ואלו משמאלין לחובה. וכן (דניאל ד יד) בגזרת עירן פתגמא ובמאמר קדישין שאלתא, אף כאן בפמליא שלו נמלך ונטל רשות, אמר להם יש בעליונים כדמותי, אם אין בתחתונים כדמותי, הרי יש קנאה במעשה בראשית.

נעשה אדם. אף על פי שלא סיעוהו ביצירתו ויש מקום למינים לרדות, לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומידת ענוה שיהא הגדול נמלך ונטל רשות מן הקטן, ואם כתב 'אעשה אדם' לא למדנו שיהא מדבר עם בית דינו אלא עם עצמו. ותשובת המינים כתב בצדו, (פסוק הבא) ויברא אלהים את האדם, ולא כתב ויבראו.

בצלמנו - בדפוס שלנו, בְּדַמוּתֵנוּ - להבין ולהשכיל, וְיִרְדּוּ בְּרִגְתַּת הַיָּם וְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְהֵמָה וּבְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׁ עַל־הָאָרֶץ: ויכדו כִּלְגַת הַיָּם, יש בלשון הזה לשון רידיו ולשון ירידה, זכה - רודה בחיות ובבהמות, לא זכה - נעשה ירוד לפנייהם והחיה מושלת בו:

*

שני

(ד) אֱלֹהִים - האמורים למעלה, תולדות השמים והארץ בהפראם
ביום עשויות יקנן אלהים ארץ ושמים:

תולדות השמים והארץ בהפראם ביום עשויות ה'. לימדך שכולם
נבראו ביום ראשון. דבר אחר בהפראם, בה' בראם, שנאמר (ישעיה כו
ד) ביה ה' צור עולמים, בשני אותיות הללו של השם יצר שני עולמים,
ולימדך כאן שהעולם הזה נברא בה"א (רמז כמו שה"א פתוחה למטה,
כך העולם פתוח לשבים בתשובה. ועולם הבא נברא ביו"ד לומר
שצדיקים שבאותו זמן מועטים כמו י' שהיא קטנה באותיות), רמז
שירדו הרשעים למטה לראות שחת כה"א זאת שסתומה מכל צדדים
ופתוחה למטה לרדת דרך שם:

(ה) וְכָל שִׁיחַ הַשָּׂדֶה טָרֵם יְהִיֶּה בָאָרֶץ - כל טרם' שבמקרא לשון עד
לא הוא, ואינו לשון קודם, ואינו נפעל לומר הטרם כאשר יאמר
הקדים, וזה מוכיח, ועוד אחר (שמות ט ל) כי טרם תיראון, עדיין לא
תיראון. ואף זה תפרש עדיין לא היה בארץ כשנעמרה בריאת העולם
בשישי קודם שנברא אדם, וְכָל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טָרֵם יִצְמַח - עדיין לא
צמח, ובשלישי שכתוב ותוצא הארץ, על פתח הקרקע עמדו עד יום
שישי, כִּי לֹא הִמְטִיר יְקֻנָּה אֱלֹהִים עַל־הָאָרֶץ וְאִם אֵין לְעֵבֶד אֶת־הָאֱדָמָה:

כי לא המטיר. ומה טעם לא המטיר, לפי שאדם אין לעבוד את
האדמה ואין מכיר בטובתם של גשמים, וכשבא אדם וידע שהם צורך
לעולם התפלל עליהם וירדו, וצמחו האילנות והדשאים.

ה' אלהים. ה' הוא שמו, אלהים שהוא שופט ושליט על כל, וכן פירוש
זה בכל מקום לפי פשוטו, ה' שהוא אלהים:

(ו) וְאִם יִעֲלֶה מִן־הָאָרֶץ וְהִשְׁקָה אֶת־כָּל־פְּנֵי־הָאֲדָמָה: ואלו יעלה. לענין
בריאתו של אדם, העלה את התהום והשקה העננים לשרות העפר
ונברא אדם, כַּגִּבֹּל זה שנותן מים ואחר כך לש את העיסה, אף כאן
והשקה ואחר כך וייצר:

(ז) וַיִּצְרֶן יְקֻנָּה אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם, ויאלץ. שתי יצירות, יצירה לעולם הזה
ויצירה לתחיית המתים, אבל בבהמה שאינה עומדת לדין לא נכתב
ביצירה שני יודין, עֲפָר מִן־הָאֲדָמָה - צבר עפרו מכל האדמה מארבע
רוחות, שכל מקום שימות שם תהא קולטתו לקבורה. דבר אחר נטל
עפרו ממקום שנאמר בו (שמות כ כא) מזבח אדמה תעשה לי, אמר
הלואי תהיה לו כפרה ויוכל לעמוד, וַיִּפֹּחַ בָּאָפִיו נְשִׁמַת חַיִּים - עשאו מן
התחתונים ומן העליונים, גוף מן התחתונים ונשמה מן העליונים, לפי
שביום ראשון נבראו שמים וארץ. בשני ברא רקיע לעליונים. בשלישי
תראה היבשה לתחתונים. ברביעי ברא מאורות לעליונים. בחמישי
ישרצו המים לתחתונים, הוזקק השישי לבראות בו בעליונים
ובתחתונים, ואם לאו יש קנאה במעשה בראשית, שיהיו אלו רבים על
אלו בבריאת יום אחד, וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה. אף בהמה וחיה נקראו
נפש חיה, אך זו של אדם חיה שבכולן, שנתוסף בו דעה ודבור:

(ח) וַיֵּשֶׁע יְקֻנָּה אֱלֹהִים נִזְכָּר מִקֶּדֶם וַיֵּשֶׁע שָׁם אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר:

מקדם. במזרחו של עדן נטע את הגן. ואם תאמר הרי כבר כתב (לעיל
א כז) ויברא אלהים את האדם וגו'. ראיתי בברייתא של רבי אליעזר

(כז) וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם בְּצִלְמוֹ - בדפוס העשוי לו, שהכל
נברא במאמר והוא נברא בידים, שנאמר (תהלים קלט ה) ותשת עלי
כפכה, נעשה בחותם כמטבע העשויה על ידי רושם שקורין קוין בלע"ז
[מטבע], וכן הוא אומר (איוב לח יד) תתהפך כחומר חותם, בְּצִלְמִי
אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ - פירש לך שאותו צלם המתוקן לו צלם דיוקן ויצרו
הוא, זָכַר וְנִקְבָּה בָּרָא אֹתָם. ולחלן הוא אומר (ב כא) ויקח אחת
מצלעותיו וגו', מדרש אגדה - שבראו שני פרצופין בבריאה ראשונה
ואחר כך חלקו. ופשוטו של מקרא, כאן הודיעך שנבראו שניהם
בשישי, ולא פירש לך כיצד ברייתו, ופירש לך במקום אחר:

(כח) וַיִּבְרַךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת־הָאָרֶץ
וּכְבִּשְׁוּהָ - חסר ויין, ללמדך שהזכר כובש את הנקבה שלא תהא
יצאנית, ועוד ללמדך שהאיש שדרכו לכבוש מצווה על פריה ורביה
ולא האשה, וַיְרֹד בְּדֶגֶת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל־חַיַּת הָרֶמֶשׂ עַל־הָאָרֶץ:

(כט) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כָּל־עֵשֶׂב זֶרַע אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי כָל־
הָאָרֶץ וְאֶת־כָּל־הָעֵץ אֲשֶׁר־בּוֹ פְרִיעֵץ זֶרַע וְזֶרַע לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ:

(ל) וְלִכְלִי־חַיַּת הָאָרֶץ וּלְכָל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכָל רֹמֵשׁ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־בּוֹ
נֶפֶשׁ חַיָּה אֶת־כָּל־יֶרֶק עֵשֶׂב לְאֹכְלָהּ וַיְהִי־כֵן:

(כט - ל) לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ וּלְכָל חַיַּת הָאָרֶץ. השוה להם הכתוב
בהמות וחיות למאכל, ולא הרשה לאדם ולאשתו להמית בריה ולאכול
בשר, אך כל ירק עשב יאכלו יחד כולם. וכשבאו בני נח התיר להם
בשר, שנאמר (להלן ט ג) כל רמש אשר הוא חי וגו' (לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ
כִּי־רֹקַע עֵשֶׂב וְנָתַתִּי לָכֶם אֶת כָּל־הָרֶמֶשׂ עֵשֶׂב שֶׁהִתְרַתִּי לְאָדָם הָרִאשׁוֹן,
נָתַתִּי לָכֶם אֶת כָּל־

(לא) וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת־כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה־טוֹב מְאֹד וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם
הַשְּׁשִׁי. הוסיף ה' בשישי בגמר מעשה בראשית, לומר שהתנה עמהם
על מנת שיקבלו עליהם ישראל חמשה חומשי תורה. דבר אחר, יום
השישי - כולם תלויים ועומדים עד יום השישי, הוא ששי בסיון המוכן
למתן תורה: פ

פרק ב

(א) וַיְכַלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וּכָל־צִבְאוֹתָם:

(ב) וַיִּבְלֶן אֱלֹהִים בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבַּח בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי
מְכַל־מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה:

ויכל אלהים ביום השביעי. רבי שמעון אומר, בשר ודם שאינו יודע
עתיו ורגעיו צריך להוסיף מחול על הקדוש, הקדוש ברוך הוא שיודע
עתיו ורגעיו נכנס בו כחוט השערה ונראה כאילו כלה בו ביום. דבר
אחר, מה היה העולם חסר, מנוחה, באת שבת באת מנוחה, כלתה
ונעמרה המלאכה:

(ג) וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדְּשֵׁהוּ - ויבדל, ויקדש. ברכו במן,
שכל ימות השבת היה יורד להם עומר לגלגל ובששי לחם משנה,
וקדשו במן, שלא ירד בו מן כלל, והמקרא כתוב על שם העתיד, כִּי בּוֹ
שָׁבַת מְכַל־מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת. המלאכה שהיתה
ראויה לעשות בשבת כפל ועשאה בשישי, כמו שמפורש בבראשית
רבה (יא ט): פ

*

שלישי

(כ) וַיִּקְרָא הָאֱלֹהִים שְׁמוֹת לְכָל־הַבְּהֵמָה וְלַעֹף הַשָּׁמַיִם וְלִכָּל חַיַּת הָאָרֶץ וְלָאָדָם לְאִמְצָא עֹזָר בְּגִנְדָּו: (הרשי"י בפסוק הבא)

(כא) וַיִּפֹּל יִקְוָק אֱלֹהִים תְּרַדְמָה עַל־הָאָדָם, וְלֹא־לֵד לֵאמֹר לֹא מִלֵּא עֹזָר וַיִּפֹּל ה' אֱלֹהִים תְּרַדְמָה. כַּשֶּׁהֵבִיאָן הֵבִיאָן לִפְנֵי כָל מִין וּמִין זָכַר וְנִקְבָּה, אָמַר - לְכֹלֶם יֵשׁ בֶּן זֹוג וְלִי אֵין בֶּן זֹוג, מִיד 'וִיפֹל',

וַיִּשְׁעַן וַיִּקְחָ אַחַת מִצִּלְעֵתָיו, וַיִּשָּׂן וַיִּקַּח. שֶׁלֹּא יִרְאֶה חֲתִיכַת הַבֶּשֶׂר שֶׁמִּמֶּנּוּ נִבְרָאָת וְתַתְּבֹזָה עָלָיו. מִלְּלִעֲוִיתָיו. מִסְטֵרִיו (מִצִּדְדָּיו), כִּמּוֹ (שְׁמוֹת כו כ) וְלִצְלַע הַמִּשְׁכָּן, זֶהוּ שֶׁאִמְרוּ שְׁנֵי פְרָצוּפִים נִבְרָאוּ, וַיִּסְכְּרָ - מִקּוֹם הַחֲתָךְ בְּשֶׁר הַתְּתִנָּה: *

(כב) וַיִּבֶן יִקְוָק אֱלֹהִים אֶת־הַצִּלְעַת אֲשֶׁר־לָקַח מִן־הָאָדָם לְאִשָּׁה, וַיִּבֶן. כִּבְנִין, רַחֲבָה מִלְּמִטָּה וּקְצָרָה מִלְּמַעְלָה לְקַבֵּל הוֹלֵד, כִּאֲוָצֵר שֶׁל חֵיטִים שֶׁהוּא רַחֲב מִלְּמִטָּה וּקְצָר מִלְּמַעְלָה, שֶׁלֹּא יִכְבִּיד מִשְׁאוֹ עַל קִירוֹתָיו. וַיִּבֶן אֶת הַלְּלַע וְגו' לֹא־שָׁה. לְהוֹיֹת אִשָּׁה, כִּמּוֹ (שׁוֹפֵטִים ח כז) וַיַּעַשׂ אוֹתוֹ גִּדְעוֹן לִאֲפוֹד, לְהוֹיֹת אֲפוֹד, וַיִּבְרָא אֶל־הָאָדָם:

(כג) וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֹאת הִפְעָם עָצָם מַעֲצָמִי וּבֶשֶׂר מִבְּשָׁרִי - מִלְּמַד שֶׁבֶא אָדָם עַל כָּל בְּהֵמָה וְחַיָּה וְלֹא נִתְקַרְרָה דַּעְתּוֹ בָּהֶם עַד שֶׁבֶא עַל חוּה, לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לָקַחְתָּהּ זֹאת. לְשׁוֹן נוֹפֵל עַל לְשׁוֹן, מִכָּאֵן שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם בְּלִשׁוֹן הַקּוֹדֶשׁ:

(כד) עַל־כֵּן יַעֲזֹב־אִישׁ אֶת־אָבִיו וְאֶת־אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ - רוּחַ הַקּוֹדֶשׁ אוֹמֵרֵת כֵּן, לֵאסוֹר עַל בְּנֵי נֹחַ אֶת הָעֲרִירוֹת, וְהָיוּ לְבִשָּׂר אֶחָד. הוֹלֵד נֹצֵר עַל יְדֵי שְׁנֵיהֶם, וְשֶׁם נַעֲשֶׂה בְּשֶׂרֶם אֶחָד:

(כה) וַיְהִי שְׁנֵיהֶם עֲרוּמִים הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ וְלֹא יִתְבָּשְׁשׁוּ. שֶׁלֹּא הָיוּ יוֹדְעִים דֶּרֶךְ צְנִיעוּת לְהַבְחִין בֵּין טוֹב לְרָע, וְאָף עַל פִּי שְׁנִתְּנָה בּוֹ דַּעַה לְקִרְוֹת שְׁמוֹת, לֹא נִתַּן בּוֹ יֵצֶר הָרָע עַד אֲכָלוּ מִן הָעֵץ וְנִכְסַם בּוֹ יֵצֶר הָרָע וַיִּדַּע מָה בֵּין טוֹב לְרָע:

פרק ג

(א) וַהֲנַחֵשׁ הָיָה עֲרוֹם מִכָּל חַיַּת הָאָרֶץ אֲשֶׁר עָשָׂה יִקְוָק אֱלֹהִים, וְהִנֵּחַשׁ הִיָּה עֲרוֹם. מָה עֵינֵן זֶה לִכְאֵן, הִיָּה לוֹ לִסְמוּךְ (לַהֲלֹךְ פֶּס' כֵּא) וַיַּעַשׂ לָאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כְּתוּנֹת עוֹר וַיְלַבִּישֵׁם. אֲלֵא לִימֻדָךְ מֵאִיזוֹ עִילָה קִפֵּץ הִנֵּחַשׁ עֲלֵיהֶם, רָאָה אוֹתָם עֲרוּמִים וְעוֹסְקִים בְּתַשְׁמִישׁ לַעֲיִן כָּל וְנִתְאָוָה לָהּ. עֲרוֹם מִכָּל. לִפִּי עֲרֻמָּתוֹ וְגִדְלוֹתוֹ הִתֵּת מִפְּלֹתוֹ, עֲרוֹם מִכָּל, אֲרוּר מִכָּל, וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי־אִשָּׁה אַף כִּי אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִכָּל עֵץ הָגֶן. שֶׁמֶא אָמַר לָכֶם לֹא תֹאכְלוּ מִכָּל וְגו'. וְאָף עַל פִּי שֶׁרָאָה אוֹתָם אוֹכְלִים מִשְׁאֵר פִּירוֹת, הִרְבָּה עֲלֵיהָ דְבָרִים כְּדִי שֶׁתִּשְׁבְּעוּ וַיִּבְרָא לְדַבֵּר בְּאוֹתוֹ הָעֵץ:

(ב) וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֱלֹהֵי־נַחֵשׁ מִפְּרִי עֵץ־הָגֶן נֹאכָל:

(ג) וּמִפְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ־הָגֶן אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא תִגְעוּ בּוֹ פְּרִי־תִמְתְּחוּ: וְלֹא תִגְעוּ בּוֹ. הוֹסִיפָה עַל הַצּוּרִי, לִפְיֶכָּה בִּאֵה לִיִּדִי גִרְעוֹן, הוּא שֶׁנֶּאֱמַר (מִשְׁלִי ל ו) אֶל תּוֹסֵף עַל דְּבָרָיו:

בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי יוֹסִי הַגְּלִילִי מִשְׁלוּשִׁים וּשְׁתֵּים מִדּוֹת שֶׁהַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת, וְזוֹ אַחַת מֵהֶן - כָּלֵל שֶׁלֹּא־חֲרִיוֹ מַעֲשֶׂה הוּא פְּרֻטוֹ שֶׁל רֹאשׁוֹן. וַיִּבְרָא אֶת הָאָדָם זֶהוּ כָלֵל, סֵתֵם בְּרִיאָתוֹ מֵהִיכָן וּסֵתֵם מַעֲשָׂיו, חֲזוֹר וּפִירֵשׁ וַיִּיצֶר ה' אֱלֹהִים וְגו', וַיִּצְמַח לוֹ גֶּן עֵדֶן, וַיִּנְחֲלֶהוּ בְּגֶן עֵדֶן, וַיִּפֹּל עָלָיו תְּרַדְמָה, הַשּׁוֹמֵעַ סְבוֹר שֶׁהוּא מַעֲשֶׂה אַחֵר, וְאִינוֹ אֲלֵא פְּרֻטוֹ שֶׁל רֹאשׁוֹן.

וְכֵן אֲצֵל הַבְּהֵמָה חֲזוֹר וְכַתֵּב (לַהֲלֹךְ פֶּס' יט) וַיִּיצֶר ה' אֱלֹהִים מִן הָאָדָמָה כָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה, כְּדִי לִפְרֹשׁ וַיִּבֵּא אֶל הָאָדָם לְקִרְוֹת שֵׁם, וְלִלְמֹד עַל הָעוֹפּוֹת שֶׁנִּבְרָאוּ מִן הָרֶקֶק:

(ט) וַיִּצְמַח יִקְוָק אֱלֹהִים מִן־הָאָדָמָה כְּלִיעִין נִחְמָד לְמִרְאָה וְטוֹב לְמִאֲכָל, וַיִּלְמַח. לַעֲנִין הֵגֶן הַכְּתוּב מְדַבֵּר, וְעֵין הַחַיִּים בְּתוֹךְ הָגֶן - בְּאִמְצָעוֹ וְעֵין הַדַּעַת טוֹב וְרָע:

(י) וַהֲהִר יֵצֵא מִעֵדֶן לְהַשְׁקוֹת אֶת־הֵגֶן וּמִשֶּׁם יִפְרֹד וְהָיָה לְאַרְבָּעָה רֹאשִׁים:

(יא) שֵׁם הָאֶחָד פִּישׁוֹן - הוּא נִילוֹס נֹהַר מִצְרַיִם, וְעַל שֵׁם שְׁמִימִיו מִתְבַּרְכִּין וְעוֹלִין וּמִשְׁקִין אֶת הָאָרֶץ נִקְרָא פִישׁוֹן, כִּמּוֹ וּפְשׁוֹ פִּרְשִׁיו. דְּבַר אַחֵר פִּישׁוֹן - שֶׁהוּא מִגְדֵּל פִּשְׁתֵּן, שֶׁנֶּאֱמַר עַל מִצְרַיִם (יִשְׁעִיָּה יט ט) וּבּוֹשׁוּ עוֹבְדֵי פִשְׁתִּים, הִיא הַסִּפָּכָה אֶת כָּל־אֶרֶץ הַחִיילָה אֲשֶׁר־שָׁם הַזֹּהָב:

(יב) וְזֹהָב הָאָרֶץ הָיָה טוֹב שֵׁם הַבְּרִלָּה וְאֵכָן הַשֶּׁהָם:

(יג) וְשֵׁם־הַנְּהָר הַשֵּׁנִי גִיחוֹן - שֶׁהִיָּה הוֹלֵךְ וְהוֹמָה וְהַמִּיטָּה גְדוּלָּה מֵאֹד, כִּמּוֹ (שְׁמוֹת כֵּא כח) כִּי יֵגֶת, שֶׁמִּנֵּחַ וְהוֹלֵךְ וְהוֹמָה, הִיא הַסִּפָּכָה אֶת כָּל־אֶרֶץ כּוּשׁ:

(יד) וְשֵׁם הַנְּהָר הַשְּׁלִישִׁי תִּיִּקֵּל - שְׁמִימִיו חֲדִין וְקִלִּין, הִיא הַהֲלָךְ קְדָמָת אֲשׁוּר - לְמִזְרַחָהּ שֶׁל אֲשׁוּר. כּוּשׁ וְאֲשׁוּר. עַדִּין לֹא הָיוּ, וְכַתֵּב הַמִּקְרָא עַל שֵׁם הָעֵתִיד, וְהַנְּהָר הָרְבִיעִי הוּא פָּרָת. הַחֲשׁוֹב עַל כּוֹלֶם, הַנּוֹכַח עַל שֵׁם אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. פָּרָת. שְׁמִימִיו פְּרִין וּרְבִין וּמִבְרִין אֶת הָאָדָם: *

(טו) וַיִּקְחָ יִקְוָק אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם - לְקַחַו בְּדַבְרִים נֹאִים וּפְתוּהוּ לִיכְנֵם, וַיִּנְחֲלֶהוּ בְּגִנְעֵדֶן לְעִבְדָּה וּלְשִׁמְרָה:

(טז) וַיִּצֹו יִקְוָק אֱלֹהִים עַל־הָאָדָם לֵאמֹר מִכָּל עֵץ־הָגֶן אָכַל תֹּאכְלוּ: (יז) וּמִעֵץ הַדַּעַת טוֹב וְרָע לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ כִּי בְיוֹם אֲכָלְכֶם מוֹת תָּמוּת:

(יח) וַיֹּאמֶר יִקְוָק אֱלֹהִים לְאִשְׁתּוֹ הִיָּת הָאָדָם לְכָדוֹ - שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ שְׁתֵּי רִשׁוּיֹת הֵן, הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יַחִיד בְּעִלְיוֹנִים וְאֵין לוֹ זֹוג, זֶה יַחִיד בְּתַחְתּוֹנִים וְאֵין לוֹ זֹוג אֲעֲשֶׂה־לּוֹ עֹזָר בְּגִנְדָּו. זָכָה עֹזָר, לֹא זָכָה כְּגִדּוֹ לְהִלְחֹם:

(יט) וַיִּיצֶר יִקְוָק אֱלֹהִים מִן־הָאָדָמָה כְּלִי־חַיַּת הָאָרֶץ וְאֶת כְּלִיעוֹף הַשָּׁמַיִם וַיִּבְרָא אֱלֹהֵי־הָאָדָם לְרֹאשׁוֹ מֵהִיִּקְרָאֵלוֹ, וַיִּלֵּךְ וְגו' מִן הָאָדָמָה. הִיא יִצִּירָה הִיא עֲשִׂיָּה הָאֲמוּרָה לְמַעְלָה (לְעִיל א כה) וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת חַיַּת הָאָרֶץ וְגו', אֲלֵא בֹא וּפִירֵשׁ שֶׁהָעוֹפּוֹת מִן הָרֶקֶק נִבְרָאוּ, לִפִּי שֶׁאִמְרָה לְמַעְלָה מִן הַמִּים נִבְרָאוּ וְכִאֵן אָמַר מִן הָאָרֶץ נִבְרָאוּ. וְעוֹד לִימֻדָךְ, כִּאֵן, שֶׁבִּשְׁעַת יִצִּירָתָן מִיד בּוֹ בְיוֹם הֵבִיאָם אֶל הָאָדָם לְקִרְוֹת לָהֶם שֵׁם, וּבְדַבְרֵי אֲגִידָה יִצִּירָה זֶה לְשׁוֹן רִידִיו וְכַבּוּשׁ, כִּמּוֹ (דְּבָרִים כ יט) כִּי תִצּוֹר אֶל עִיר, שֶׁכַּבְּשָׁן תַּחַת יָדוֹ שֶׁל אָדָם, וְכָל־אֲשֶׁר יִקְרָאֵלוֹ הָאָדָם נֶפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ. סִרְסָהוּ וּפְרִשָׁהוּ, כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ הָאָדָם שֵׁם - הוּא שְׁמוֹ לְעוֹלָם:

חַיַּת הַשָּׂדֶה - אם מבהמה נתקלל מחיה לא כל שכן, העמידו רבותינו מדרש זה במסכת בכורות (דף ח.) ללמד שימי עיבורו של נחש שבע שנים, **עַל־גִּהְנוֹךְ תִּלְךְ** - רגלים היו לו ונקצצו, וְעַפְרָ תֹאכַל כְּלֵי־יָמֶי חַיֶּיךָ:

(טו) **וְאִיבָה אִשִּׁית בֵּינָךְ וּבֵין הָאִשָּׁה וּבֵין יָרֵעֶךָ וּבֵין זָרְעָה** - אתה לא נתכוונת אלא שימות אדם כשיאכל הוא תחילה ותשא את חוה, ולא באת לדבר אל חוה תחילה אלא לפי שהנשים קלות להתפתות ויודעות לפתות את בעליהן, לפיכך ואיבה אשית, הוא יְשׁוּפֶךָ רֹאשׁ, יִשׁוּפֶךָ יכתתך, כמו (דברים ט כא) ואבות אותו, ותרוממו ושפית יתיה, וְאִתָּה תִשׁוּפְנֶנּוּ עֵקֶב, לא יהא לך קומה ותשכנו בעקבו, ואף משם תמיתנו. ולשון תשופנו כמו (ישעיה מ כד) נשף בהם, כשהנחש בא לנשוך הוא נושף כמין שריקה, ולפי שהלשון נופל על הלשון כתב לשון נשיפה בשניהם: ס

(טז) **וְאֵל־הָאִשָּׁה אָמַר הָרְבָּה אֲרָבָה עֲצָבוֹנָךְ** - זה צער גידול בנים, וְהִרְבָּךְ - זה צער העיבור, **בְּעֶצֶב תִּלְדִּי בָנִים** - זה צער הלידה, וְאֶל־אִישֶׁךָ תִּשְׁוָקְתִּיךְ וְהוּא יִשְׁלָכֶךָ: ואלו חֲסֵד תְּשׁוּקָתְךָ. לתשמיש, ואף על פי כן אין לך מצח לתובעו בפה אלא הוא ימשול בך, הכל ממנו ולא ממך. תְּשׁוּקָתְךָ. תאותך, כמו (ישעיה כט ח) ונפשו שוקקה: ס

(יז) **וְלָאָדָם אָמַר כִּי־שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתְּךָ וְתֹאכַל מִן־הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ אֲרוּרָה הָאָדָמָה בְּעֵבְרָךְ** - מעלה לך דברים ארוכים, כגון זבובים ופרעושים ונמלים, משל ליוצא לתרבות רעה והבריות מקללות שדים שיונק מהם, בְּעֵצְבוֹ תֹאכַלְנָה כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ:

(יח) **וְקִוִּי וְדִרְדֵּר תַּצְמִיחַ לָךְ** - הארץ כשתזרעה מיני זרעים תצמיח קוץ ודרדר קונדס ועכביות, והן נאכלים על ידי תיקון, וְאִכְלָתָ אֶת־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה, ומה קללה היא זו, והלא בברכה נאמר לו (לעיל א כט) הנה נתתי לכם את כל עשב זרע וגו'. אלא מה אמור כאן בראש הענין (בפסוק הקודם) ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה, ואחר העצבון וקוץ ודרדר תצמיח לך, כשתזרעה קטניות או ירקות גינה היא תצמיח לך קוצים ודרדרים ושאר עשבי שדה, ועל כרחך תאכלם:

(יט) **בְּזַעַת אֲפִיךָ תֹאכַל לֶחֶם** - לאחר שתטרח בו הרבה, עַד שִׁבְךָ אֶל־הָאָדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לָקַחְתָּ כִּי־עֹפֶר אֶתָּה וְאֶל־עֹפֶר תִּשׁוּב:

(כ) **וְיִקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ** - חזר הכתוב לענינו הראשון ויקרא האדם שמות, ולא הפסיק אלא ללמדך שעל ידי קריאת שמות נדווגה לו חוה, כמו שכתוב (לעיל ב כ) ולאדם לא מצא עזר כנגדו, לפיכך ויפל תרדמה, ועל ידי שכתב (לעיל ב כה) ויהיו שניהם ערומים, סמך לו פרשת הנחש, להודיעך שמתוך שראה ערותה וראה אותם עסוקים בתשמיש נתאוה לה ובא עליהם במחשבה ובמרמה, חֲנִיָּה - נופל על לשון חיה, שמחיה את ולדותיה, כאשר תאמר (קהלת ב כב) מה הוה לאדם, בלשון חיה, כִּי הוּא הִיָּתָה אִם כְּלִיחִי:

(כא) **וַיַּעַשׂ יְקֹנָק אֱלֹהִים לָאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כְּתִנּוֹת עֹז** - יש דברי אגדה אומרים חלקים כצפורן היו מדובקים על עורן. ויש אומרים דבר הבא מן העור, כגון צמר הארנבים שהוא רך וחם ועשה להם כתנות ממנו. וְיִלְבָּשׁוּם פ

(ד) **וַיֹּאמֶר הַנָּחַשׁ אֶל־הָאִשָּׁה לֹא־מָוֶת תָּמוּתִין**, דחפה עד שנענה בו, אמר לה כשם שאין מיתה בגניעה כך אין מיתה באכילה:

(ה) **כִּי יָדַע אֱלֹהִים כִּי בַיּוֹם אֲכָלְכֶם מִמֶּנּוּ וְנִפְקַחוּ עֵינֵיכֶם** - כל אומן שונא את בני אומנתו, מן העץ אבל וברא את העולם, וְהִיִּיתֶם כְּאֱלֹהִים - יוצרי עולמות, יָדַע טוֹב וְרַע:

(ו) **וְתִרְאָה הָאִשָּׁה** - ראתה דבריו של נחש והנאו לה והאמינתו, כִּי טוֹב הָעֵץ לִמְאֹכַל - להיות כאלהים, וְכִי תִאָּוָה־הוּא לְעֵינַיִם - כמו שאמר לה ונפקחו עיניכם, וְנִחְמָד הָעֵץ לְהִשְׁכִּיל - כמו שאמר לה יודעי טוב ורע, וְתִקַּח מִפְרִי וְתֹאכַל וְתִתֵּן גַּם־לְאִישָׁה עִמָּךְ - שלא תמות היא ויחיה הוא, וישא אשה אחרת. גַּם, לרבות כל בהמה וחיה, וְיֹאכַל:

(ז) **וְתִפְקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם** - לענין החכמה דיבר הכתוב ולא לענין ראייה ממש, וסוף המקרא מוכיח, וַיִּדְעוּ כִּי עִרְמָם הֵם - אף הסומא יודע כשהוא ערום, אלא מהו וידעו כי עירומים הם, מצוה אחת היתה בידם ונתערטלו הימנה, וַיִּתְּפוּ עָלָהּ תֹאנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגָרֹת:

עלה חלטה. הוא העץ שאכלו ממנו, בדבר שנתקלקלו בו נתקנו, אבל שאר העצים מגעם מליטול עליהם. ומפני מה לא נתפרסם העץ, שאין הקדוש ברוך הוא חפץ להונות בריה, שלא יכלימוהו ויאמרו זהו שלקה העולם על ידו. מדרש רבי תנחומא (וירא יד):

(ח) **וַיִּשְׁמָעוּ אֶת־קוֹל יְקֹנָק אֱלֹהִים מִתְּחִלָּה בָּנִין** - יש מדרשי אגדה רבים, וכבר סדרום רבותינו על מכונם בבראשית רבה (יט ו) ובשאר מדרשות, ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה המישיבת דברי המקרא דבר דבור על אופניו. וישמענו, מה שמענו, שמענו את קול הקדוש ברוך הוא שהיה מתהלך בגן, לְרִוּחַ הַיּוֹם - לאותו רוח שהשמש באה משם וזו היא מערבית, שלפנות ערב חמה במערב, והם סרחו בעשירות, וַיִּתְּחַבֵּא הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ מִפְּנֵי יְקֹנָק אֱלֹהִים בְּתוֹךְ עֵץ הָגֵן:

(ט) **וַיִּקְרָא יְקֹנָק אֱלֹהִים אֶל־הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אֵיבָה**, יודע היה היכן הוא אלא ליכנס עמו בדברים, שלא יהא נבהל להשיב אם יענישוהו פתאום. וכן בקין אמר לו (לקמן ד ט) אי הבל אחיך, וכן בבלעם (במדבר כב ט) מי האנשים האלה עמך, ליכנס עמיהם בדברים, וכן בחזקיה בשלוחי (איזל) מרודך בלאדן (ישעיה לט א):

(י) **וַיֹּאמֶר אֶת־יְקֹנָק שְׁמַעְתִּי בָנִין וַיֹּאֲרָא כִּי־עִירָם אֲנִכִּי וְאֶחָבָא:**

(יא) **וַיֹּאמֶר מִי הַגִּיד לָךְ כִּי עִירָם אֶתָּה** - מאין לך לדעת מה בושת יש בעומד ערום, הַמִּן־הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵבְלִיתִי אֲכַל־מִמֶּנּוּ אֲכַלְתָּ: המן העץ. בתמיה:

(יב) **וַיֹּאמֶר הָאָדָם הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי** - כאן כפר בטובה, הוּא נִתְּנָה־לִי מִן־הָעֵץ וְאֲכַל:

(יג) **וַיֹּאמֶר יְקֹנָק אֱלֹהִים לְאִשָּׁה מַה־זֹּאת עָשִׂית וְתֹאמַר הָאִשָּׁה הַנָּחַשׁ הִשְׁיִאֲנִי הִטְעֵנִי**, כמו (דה"ב ב' לב טז) אל ישיא אתכם חזקיהו, וְאֲכַל:

(יד) **וַיֹּאמֶר יְקֹנָק אֱלֹהִים אֶל־הַנָּחַשׁ כִּי עָשִׂיתָ זֹאת** - מכאן שאין מהפכים בזכותו של מסית, שאילו שאלו למה עשית זאת, היה לו להשיב 'דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין', אֲרוּרָה אֶתָּה מִכְּלִי־הַבְּהֵמָה וּמִכָּל־

רביעי

דעת העליונה, השמר אחי אנכי. לשון תימה הוא, וכן כל ה"א הנקודה בחטף פתח:

(י) ויאמר מה עשית קול דמי אחיך צעקים אלי מן הארמה: דמי אחיך. דמו ודם זרעיותיו. דבר אחר שעשה בו פצעים הרבה, שלא היה יודע מהיכן נפשו יוצאה:

(יא) ועתה ארור אתה מן הארמה - יותר ממה שנתקלה היא כבר בעוונה, וגם בזו הוסיפה לחטוא, אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך מידך. והגני מוסיף לה קללה אצלך - לא תוסף תת כחה (פסוק הבא):

(יב) כי תעבד את הארמה לא תספ תתיבחה לך נע נד תהיה בארץ. אין לך רשות לדור במקום אחד:

(יג) ויאמר קין אליך קנך גדול עוני מנשא. בתמיה, אתה טוען עליונים ותחתונים, ועוני אי אפשר לטעון:

(יד) הן גרשת אתי היום מעל פני הארמה ומפניך אסתר והייתי נע נד בארץ והיה כל־מצאי יהרגני:

(טו) ויאמר לו יקנך לכן בל־הרג קין - זה אחד מן המקראות שקצרו דבריהם ורמזו ולא פירשו. לכן כל הורג קין, לשון גערה, כה יעשה לו, כך וכך עונשו, ולא פירש עונשו, שבעתים יקם וישם יקנך לקין אות בלתי הכותאתו בל־מצאו:

שבעתים יוקם. איני רוצה להנקם מקין עכשיו, לסוף שבעה דורות אני נוקם נקמתי ממנו, שיעמוד למך מבני בניו ויהרגו. וסוף המקרא שאמר שבעתים יוקם, והיא נקמת הבל מקין, הא למדנו שתחילת מקרא לשון גערה היא, שלא תהא בריה מזיקתו.

וכיוצא בו (שמואל ב' ה ח) 'ויאמר דוד כל מכה יבوسی ויגע בצנור' ולא פירש מה יעשה לו, אבל דיבר הכתוב ברמז כל מכה יבوسی ויגע בצנור, ויקרב אל השער ויכבשנו, ואת העורים וגו', וגם אותם יכה על אשר אמרו העור והפסח לא יבא דוד אל תוך הבית, המכה את אלו אני אעשנו ראש ושר, כאן קיצר דבריו, ובדברי הימים (א יא ו) פירש יהיה לראש ולשר.

וישם ה' לקין אות. חקק לו אות משמו במצחו. (כל מוצאי יהרגני הבהמות והחיות, אבל בני אדם עדיין לא היו שיירא מהם רק אביו ואמו, ומהם לא היה ירא שיהרגוהו. אלא אמר עד עכשיו היה פחדתי על כל החיות כמו שנאמר ומוראכם וגו', ועכשיו בשביל עון זה לא ייראו ממני החיות ויהרגוני, מיד וישם ה' לקין אות, החזיר מוראו על הכל):

(טז) ויצא קין מלפני יקנך - יצא בהכנעה כגונב דעת העליונה, וישב בארץ־נוד - בארץ שכל הגולים נדים שם, קר־במת־עדן:

קדמת עדן. שם גלה אביו כשגורש מגן עדן, שנאמר (לעיל ג כד) וישכן מקדם לגן עדן, את שמירת דרך מבוא הגן, שיש ללמוד שהיה אדם שם. ומצינו רוח מזרחית קולטת בכל מקום את הרוצחים, שנאמר (דברים ד מא) אז יבדיל משה וגו' (שלא יקראו יקנך) מזורחה שמש.

(כב) ויאמרו יקנך אלהים הן האדם היה באחד מלפניו לדעת טוב ורע - הרי הוא יחיד בתחתונים כמו שאני יחיד בעליונים, ומה היא יחידתו, לדעת טוב ורע, מה שאין כן בבהמה ובחיה, ועתה פני־שלח ידו ולקח גם מעין החיים ואכל וחי לעלם. ומשיחיה לעולם הרי הוא קרוב להטעות הבריות אחריו ולומר אף הוא אלוה. ויש מדרשי אגדה, אבל אין מיושבין על פשוטו:

(כג) וישלחוהו י קנך אלהים מג־עדן לעבד את הארמה אשר לקח משם:

(כד) ויגרש את האדם וישכן מ־ק־לגן־עדן - במזרחו של גן עדן, חוץ לגן, את־הכרבים - מלאכי חבלה, ואת להט החרב המתהפכת - ולה להט לאיים עליו מליכנס עוד לגן. תרגום של להט שן, והוא כמו שלף שננא, ובלשון לעז למ'א [להב]. ומדרש אגדה יש, ואני איני בא אלא לפשוטו, לשמר את־דרך עין החיים:

פרק ד

(א) והאדם ידע את־חיה אשתו ותהר ותלד את־קין, והאדם ידע. כבר קודם הענין של מעלה, קודם שחטא ונטרד מגן עדן, וכן ההריון והלידה, שאם כתב 'וידע אדם' נשמע שלאחר שנטרד היו לו בנים. קין. על שם 'קניתי איש', ותאמר קניתי איש את־יקנך. כמו עם ה', כשברא אותי ואת אישי הוא לבדו בראנו, אבל בזה שותפים אנו עימו:

(ב) והספ ללדת את־אחיו את־הבל, את קין (פס' א), את אחיו את הבל. שלש 'אתים' ריבויים הם, מלמד שתאומה נולדה עם קין, ועם הבל נולדו שתיים, לכך נאמר ותוסף, ויהי־הבל רעה צאן - לפי שנתקלה האדמה, פירש לו מעבודתה, וקין היה עבד ארמה:

(ג) ויהי מקין ימים ויבא קין מפרי הארמה - מן הגרוע, ויש אגדה שאומרת זרע פשתן היה מנחה ליקנך:

(ד) והבל הביא נסיונות מבכורות צאנו ומחלבהו וישע יקנך אלי־הבל ואל־מנחתו: וישע. ויפן, וכן (פסוק הבא) ואל מנחתו לא שעה, לא פנה, וכן (שמות ה ט) ואל ישעו, אל יפנו. וכן (איוב יד ו) שעה מעליו, פנה מעליו. וישע. ירדה אש וליחכה מנחתו:

(ה) ואל־קין ואל־מנחתו לא שעה ויחר לקין מאד ויפל פניו: (ו) ויאמר יקנך אל־קין למה תרה לך ולמה נפל פניך:

(ז) הלא אבי־תימיב שאת - כתרנומו והלא אס תוטיב עז־בך ויש־בך פירושו, ואם לא תיטיב לפתח חטאת רבין - לפתח קברך חטאך שמור, ואל־ך תשוקתו - של חטאת, הוא יצר הרע, תמיד שוקק ומתאוה להכשילך, ואתה תמ־של־בו. אם תרצה תתגבר עליו:

(ח) ויאמר קין אלי־הבל אחי - נכנס עימו בדברי ריב ומצה להתגולל עליו להרגו, ויש בזה מדרשי אגדה, אך זה ישובו של מקרא, ויהי בהיותם בשדה ויקם קין אלי־הבל אחי ויהרגהו:

(ט) ויאמר יקנך אל־קין אי הבל אחיך - להכנס עימו בדברי נחת, אולי ישוב ויאמר אני הרגתי וחטאתי לך, ויאמר לא ידעתי - נעשה כגונב

שמענו קולי. שהיו פורשות ממנו מתשמיש, לפי שהרג את קין ואת תובל קין בנו, שהיה למך סומא ותובל קין מושבו, וראה את קין ונדמה לו כחיה ואמר לאביו למשוך בקשת, והרגו. וכיון שידע שהוא קין זקנו, הכה כף אל כף וספק את בנו ביניהם והרגו. והיו נשיו פורשות ממנו והוא מפייסן, שמענו קולי להשמע לי לתשמיש, וכי איש אשר הרגתי לפצעי הוא נהרג, וכי אני פצעתיו מזיד שיהא הפצע קרוי על שמי, וילד אשר הרגתי לחבורתי נהרג, כלומר על ידי חבורתי, בתמיה, והלא שוגג אני ולא מזיד, לא זהו פצעי ולא זהו חבורתי.

פלעי. מכת חרב או חץ, נברידור"א בלע"ז [פצע]:

(כד) **כִּי שִׁבְעֵתַיִם יָקָם־קַיִן** - קין שהרג מזיד נתלה לו עד שבעה דורות, אני שהרגתי שוגג לא כל שכן שיתלה לי שביעיות הרבה, וְלִמָּךְ שִׁבְעֵימִי וְשִׁבְעָה:

שָׁנָעִים וַעֲצָנָה. לשון רבוי שביעיות אחז לו, כך דרש רבי תנחומא (אות יא). ומדרש בראשית רבה (כג ד), לא הרג למך כלום ונשיו פורשות ממנו משקיימו פריה ורביה, לפי שגזירה גזירה לכלות זרעו של קין לאחר שבעה דורות, אמרו מה אנו יולדות לבהלה, למחר המבול בא ושוטף את הכל. והוא אומר להן וכי איש הרגתי לפצעי, וכי אני הרגתי את הבל שהיה איש בקומה וילד בשנים, שיהא זרעי כלה באותו עוון, ומה קין שהרג נתלה לו שבעה דורות, אני שלא הרגתי, לא כל שכן שיתלו לי שביעיות הרבה. וזהו קל וחומר של שטות, אם כן אין הקדוש ברוך הוא טובה את חובו ומקיים את דברו:

(כה) **וַיֵּדַע אָדָם עוֹד אֶת־אִשְׁתּוֹ** - בא לו למך אצל אדם הראשון וקבל על נשיו, אמר להן וכי עליכם לדקדק על גזירתו של מקום, אתם עשו מצותכם והוא יעשה את שלו. אמרו לו קשוט עצמך תחילה, והלא פרשת מאשתך זה מאה ושלושים שנה משנקסה מיתה על ידך, מיד וידע אדם עוד וגו'. מהו עוד, ללמדך שנתוספה לו תאוה על תאוותו, וּתְלָד בֶן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁת כִּי שָׁתַלִּי אֱלֹהִים זֶרַע אַחֲרַי תַּחַת הָבֶל כִּי הָרַגוּ קָיִן:

(כו) **וַיֵּלֶשֶׁת גִּם־הוּא יִלְד־בֶּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אֱנֹשׁ אֵז הוּחַל לְקָרָא בְּשֵׁם יִקְנָה:** אז הוחל. לשון חולין, לקרוא את שמות האדם ואת שמות העצבים בשמו של הקדוש ברוך הוא, לעשותן עבודה זרה ולקרואן אלהות: פ

פרק ה

(א) **זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם** - זו היא ספירת תולדות אדם, ומדרשי אגדה יש רבים, בְּיוֹם בְּרָא אֱלֹהִים אָדָם - מגיד שביום שנברא הוליד, בְּדַמּוֹת אֱלֹהִים עָשָׂה אֹתוֹ:

(ב) **זָכַר וַיִּקְבֶּה בְּרָאם וַיִּבְרָךְ אֹתָם וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמָם אָדָם בְּיוֹם הַבְּרָאָה:** ס

(ג) **וַיְחִי אָדָם שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה שָׁנָה** - עד כאן פירש מן האשה, וַיִּוֹלַד בְּדַמּוֹתָו בְּצִלְמוֹ וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁת:

(ד) וַיְחִי וַיִּמְרָאֵם אַחֲרַי הוֹלִידוֹ אֶת־יֵשֶׁת שְׁמֹנֶה מֵאָה שָׁנָה וַיִּוֹלַד בָּנִים וּבָנוֹת: (ה) וַיְחִי כְלִימִי אָדָם אֲשֶׁר־הָיוּ תֵשַׁע מֵאֹת שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיָּמָת: ס (ו) וַיְחִי־יֵשֶׁת חָמֵשׁ שָׁנִים וּמֵאָה שָׁנָה וַיִּוֹלַד אֶת־אֱנֹשׁ: (ז) וַיְחִי־יֵשֶׁת אַחֲרַי הוֹלִידוֹ אֶת־אֱנֹשׁ שִׁבְעַת שָׁנִים וּשְׁמֹנֶה מֵאֹת שָׁנָה וַיִּוֹלַד בָּנִים וּבָנוֹת: (ח) וַיְחִי כְלִימִי שֵׁת שְׁתֵּים עָשָׂר שָׁנָה וּתֵשַׁע מֵאֹת שָׁנָה וַיָּמָת: ס (ט) וַיְחִי אֱנֹשׁ תֵשַׁע שָׁנָה וַיִּוֹלַד אֶת־קִינָה: (י) וַיְחִי אֱנֹשׁ אַחֲרַי הוֹלִידוֹ אֶת־קִינָה חָמֵשׁ עָשָׂר שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה

דבר אחר בארץ נוד, כל מקום שהיה הולך היתה הארץ מזדעזעה תחתיו והבריות אומרות סורו מעלי, זהו שהרג את אחיו:

(יז) **וַיֵּדַע קַיִן אֶת־אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת־חֵנוֹךְ וַיְהִי בְנָה עֵיר וַיִּקְרָא שֵׁם הָעִיר בְּשֵׁם בְּנוֹ חֵנוֹךְ:** קין בונה עיר ויקרא שם העיר לזכר בנו חנוך:

(יח) **וַיִּוֹלַד לְחֵנוֹךְ אֶת־עֵילֵד וְעֵילֵד יָלְדָה אֶת־מֶתוּשָׁלַח וּמֶתוּשָׁלַח יָלְדָה אֶת־מָתוּשָׁלַח וּמֶתוּשָׁלַח יָלְדָה אֶת־לָמֶךְ:**

ועילד ילד. יש מקום שהוא אומר בזכר הוליד ויש מקום שהוא אומר ילד, שהלידה משמשת שתי לשונות, לידת האשה ניישטר"א בלע"ז [ללדת]. וזריעת תולדות האיש אינינדר"ר בלע"ז [להוליד]. כשהוא אומר הוליד בלשון הפעיל מדבר בלידת האשה, פלוני הוליד את אשתו בן או בת, וכשהוא אומר ילד מדבר בזריעת האיש:

*

חמישי

(יט) **וַיִּקְחֵהוּ לָמֶךְ** - לא היה לו לפרש כל זה, אלא ללמדנו מסוף הענין שקיים הקדוש ברוך הוא הבטחתו שאמר שבעתים יוקם קין, עמד למך לאחר שהוליד בנים ועשה דור שביעי והרג את קין. זהו שאמר (לקמן פס' כג) כי איש הרגתי לפצעי וגו', שְׁתֵּי נָשִׁים - כך היה דרכן של דור המבול, אחת לפריה ורביה ואחת לתשמיש, זו שהיא לתשמיש משקה כוס של עקרון כדי שתעקר, ומקושטת ככלה ומאבילה מעדנים, וחברתה נזופה ואבלה כאלמנה, וזהו שפירש איוב (איוב כד כא) רועה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב, כמו שמפורש באגדת חלק, שֵׁם הָאֵחָת עֵדָה - היא של פריה ורביה, ועל שם שמנונה עליו ומוסרת מאצלו. 'עדה' תרגום של סורה, וְשֵׁם הַשְּׁנִית צִלָּה. היא של תשמיש, על שם שיושבת תמיד בצלו, דברי אגדה הם בבראשית רבה (כג ב):

(כ) **וַתֵּלֶד עֵדָה אֶת־יִבְל הוּא הָיָה אֲבִי יֵשֶׁב אֲהֵל וּמִקְנָה**. הוא היה הראשון לרועי בהמות במדברות, ויושב אהלים חודש כאן וחודש כאן בשביל מרעה צאנו, וכשכלה המרעה במקום הזה הולך ותוקע אהלו במקום אחר. ומדרש אגדה - בונה בתים לעבודה זרה, כמה דאת אמר (יחזקאל ח ג) סָמַל הַקִּנְיָהּ הַמִּקְנָה, וכן (פסוק הבא) אחיו תופש כנור ועונב - לזמר לעבודה זרה:

(כא) **וַיֵּשֶׁם אֹחִיו יִבְל הוּא הָיָה אֲבִי כְלֶתֶפֶשׁ כְּנֹר וְעֹנֵב:**

(כב) **וַצִּלָּה גִם־הוּא יִלְדָה אֶת־תּוֹבֵל קַיִן** - תובל אומנתו של קין. תובל לשון תבלין, תיבל והתקין אומנתו של קין לעשות כלי זיין לרוצחים, לְטֵשׁ כְּלֶי־חַרֶשׁ נְחֹשֶׁת וּבְרֹזֶל - מחדד אומנות נחשת וברזל, כמו (איוב טז ט) ילטוש עיניו לי. חורש אינו לשון פועל (בסג"ל) אלא לשון פועל (בציר"י), שהרי נקוד קמץ קטן. וטעמו למטה, כלומר מחדד ומצחצח כל כלי אומנות נחשת וברזל, וְאֵחָת תּוֹבֵלִיקָן נַעֲמָה. היא אשתו של נח:

*

ששי

(כג) **וַיֹּאמֶר לָמֶךְ לְנִשְׁוֵי עֵדָה וַצִּלָּה שְׁמַעְנָן קוֹלִי נָשִׁי לָמֶךְ הָאֵנָּה אִמְרָתִי כִּי אִישׁ הֲרַגְתִּי לִפְצָעִי וַיִּלְד לְחִבְרָתִי:**

יפת. והלא יפת הוא הגדול, אלא בתחילה אתה דורש את שם שהוא צדיק, ונולד כשהוא מהול, ושאברהם יצא ממנו וכו'.

פרק 1

(א) ויהי כִּיהחל האדם לרב על־פני הארמה ובנות ילדו להם:

(ב) ויראו בני־האלהים - בני השרים והשופטים. (דבר אחר בני האלהים הם השרים ההולכים בשליחותו של מקום, אף הם היו מתעברים בהם). כל אלהים שבמקרא לשון מרות, וזה יוכיח (שמות ד טז) ואתה תהיה לו לאלהים, (שם ז א) ראה נתתיך אלהים, אֶת־בְּנוֹת הָאָדָם כִּי טַבַּת הָנֶה - אמר רבי יודן, טבת כתיב, כשהיו מטיבין אותה מקושטת ליכנס לחופה, היה גדול נכנס ובועלה תחילה, ויקחו להם נשים מכל אִשָּׁר בְּחָרָו. אף בעולת בעל, אף הזכר והבהמה:

(ג) ויאמר יקֶן לֹא־יִדון רוחי בָאָדָם - לא יתרעם ויריב רוחי עלי בשביל האדם, לְעֵלָם - לאורך ימים, הנה רוחי נדון בקרבי אם להשחית ואם לרחם, לא יהיה מדון זה ברוחי לעולם, כלומר לאורך ימים, בְּשָׁנָם הוּא בָשָׂר - כמו בְּשָׁנָם בסגול, כלומר בשביל שגם זאת בו שהוא בשר, ואף על פי כן אינו נכנע לפני, ומה אם יהיה אש או דבר קשה. כיוצא בו (שופטים ז ז) עד שקמתי דבורה, כמו שקמתי. וכן (שם ו ז) שִׁאֲתָה מדבר עמי, כמו שִׁאֲתָה, אף בְּשָׁנָם כמו בְּשָׁנָם, וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה:

והיו ימיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה. עד מאה ועשרים שנה אאריך להם אפי, ואם לא ישובו אביא עליהם מבול. ואם תאמר משנולד יפת עד המבול אינו אלא מאה שנה, אין מוקדם ומאוחר בתורה, כבר היתה הגזירה גזורה עשרים שנה קודם שהוליד נח תולדות, וכן מציעו בסדר עולם (פרק כח). יש מדרשי אגדה רבים בלא ידון, אבל זה הוא צחצוח פשוט:

(ד) הַנִּפְלִיִּים - על שם שנפלו והפילו את העולם, ובלשון עברית לשון ענקים הוא הָיוּ בָאָרֶץ בְּיָמֵי הָהֵם - בימי דור אנוש ובני קין, וְגַם אַחֲרֵיהֶן - אף על פי שראו באבדן של דור אנוש שעלה אוקיינוס והציף שליש העולם, לא נכנע דור המבול ללמוד מהם, אֲשֶׁר יָבֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים אֶל־בְּנוֹת הָאָדָם וַיִּלְדוּ לָהֶם - היו יולדות ענקים כמותם, הָנֶה הַגִּבֹּרִים - למרוד במקום, אֲשֶׁר מְעוֹלָם אֲנִשִּׁי הַשָּׁמַיִם. אותן שנקבו בשמות - עירד, מחויאל, מתושאל, שנקראו על שם אבדן שנמוחו והותשו. דבר אחר אנשי שממון, ששממו את העולם: פ

מפטר (ה) וירא יקֶן כִּי רַבָּה רַעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ וְכִלְיָהּ מִחֻשְׁבַּת לְפִי רַע כְּלִיהֶיִם:

(ו) וינחם יקֶן כִּי־עָשָׂה אֶת־הָאָדָם בָּאָרֶץ - נחמה היתה לפניו שבראו בתחתונים, שאילו היה מן העליונים היה ממרידן, וַיִּתְּעֶצֶב - האדם, אֶל־לִבּוֹ:

אֵל לָבֹ. של מקום, עלה במחשבתו של מקום להעציבו, זהו תרגום אונקלוס. דבר אחר וינחם, נהפכה מחשבתו של מקום ממידת רחמים למידת הדין, עלה במחשבה לפניו מה לעשות באדם שעשה בארץ, וכן כל לשון נוחם שבמקרא לשון נמלך מה לעשות, (במדבר כג יט) וכן

מאות שנה ויולד בנים ובנות: (יא) ויהיו בְּלִיָּמִי אָנוּשׁ חֲמֵשׁ שָׁנִים וְהָשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה ויָמָת: ס

(יב) ויהי קֶיֶן שבעים שנה ויולד אֶת־מֶהֱלָאֵל: (יג) ויהי קֶיֶן אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־מֶהֱלָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה וְשִׁמְנָה מֵאוֹת שָׁנָה ויולד בנים ובנות: (יד) ויהיו בְּלִיָּמִי קֶיֶן עֶשֶׂר שָׁנִים וְהָשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה ויָמָת: ס (טו) ויהי מֶהֱלָאֵל חֲמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁשִּׁים שָׁנָה ויולד אֶת־יִרְדָּ: (טז) ויהי מֶהֱלָאֵל אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־יִרְדָּ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְשִׁמְנָה מֵאוֹת שָׁנָה ויולד בנים ובנות: (יז) ויהיו בְּלִיָּמִי מֶהֱלָאֵל חֲמֵשׁ וְהָשַׁע שָׁנָה וְשִׁמְנָה מֵאוֹת שָׁנָה ויָמָת: ס

(יח) ויהי־יִרְדָּ שְׁתֵּים וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּמֵאוֹת שָׁנָה ויולד אֶת־חֲנוּךְ: (יט) ויהי־יִרְדָּ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־חֲנוּךְ שְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה ויולד בנים ובנות: (כ) ויהיו בְּלִיָּמִי יִרְדָּ שְׁתֵּים וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וְהָשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה ויָמָת: פ (כא) ויהי חֲנוּךְ חֲמֵשׁ וְשִׁשִּׁים שָׁנָה ויולד אֶת־מִתְוִשְׁלָח: (כב) ויהי־חֲנוּךְ אֶת־הָאֱלֹהִים אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־מִתְוִשְׁלָח שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה ויולד בנים ובנות: (כג) ויהי בְּלִיָּמִי חֲנוּךְ חֲמֵשׁ וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וְשִׁלָּשׁ מֵאוֹת שָׁנָה:

(כד) ויהי־חֲנוּךְ חֲנוּךְ אֶת־הָאֱלֹהִים וַאֲיָנֹו - צדיק היה וקל בדעתו לשוב להרשיע, לפיכך מיהר הקדוש ברוך הוא וסילקו והמיתו קודם זמנו, וזהו ששינה הכתוב במיתתו לכתוב 'ואיננו' בעולם למלאות שנותיו, כִּי־לִקְחָ אֹתוֹ אֱלֹהִים. לפני זמנו, כמו (יחזקאל כד טז) הנני לוקח ממך את מחמד עיניך: ס

*

שביעי

(כה) ויהי מִתְוִשְׁלָח שֶׁבַע וְשִׁמְנִים שָׁנָה וּמֵאוֹת שָׁנָה ויולד אֶת־לָמֶךְ: (כו) ויהי מִתְוִשְׁלָח אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־לָמֶךְ שְׁתֵּים וְשִׁמְנִים שָׁנָה וְשֶׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה ויולד בנים ובנות: (כז) ויהיו בְּלִיָּמִי מִתְוִשְׁלָח חֲמֵשׁ וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וְהָשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה ויָמָת: פ

(כח) ויהי־לָמֶךְ שְׁתֵּים וְשִׁמְנִים שָׁנָה וּמֵאוֹת שָׁנָה ויולד בן. שממנו נבנה העולם:

(כט) ויקרא אֶת־שְׁמוֹ נֹחַ לֵאמֹר זֶה יִנְחַמְנוּ מִפְּעֻשָׁנוּ וּמִעֲצָבוֹן יָדֵינוּ מִן־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָרָהָ יָקֹק: זה ינחמנו. ינח ממנו את עצבון ידינו, עד שלא בא נח לא היה להם כלי מחרישה והוא הכין להם, והיתה הארץ מוציאה קוצים ודרדרים כשזורעים חטים, מקללתו של אדם הראשון, ובימי נח נחה, וזהו ינחמנו, ינח ממנו. ואם לא תפרשהו כך, אין טעם הלשון נופל על השם, ואתה צריך לקרות שמו מנחם:

(ל) ויהי־לָמֶךְ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־נֹחַ חֲמֵשׁ וְהָשַׁע שָׁנָה וְחֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה ויולד בנים ובנות: (לא) ויהי בְּלִיָּמִי־לָמֶךְ שֶׁבַע וְשִׁבְעִים שָׁנָה וְשֶׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה ויָמָת:

(לב) ויהי־נֹחַ בְּן־חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה ויולד נח - אמר רבי יודן, מה טעם כל הדורות הולידו למאה שנה וזה לחמש מאות, אמר הקדוש ברוך הוא, אם רשעים הם - יאבדו במים, ורע לצדיק זה, ואם צדיקים הם - אטריח עליו לעשות תיבות הרבה, כבש את מעיינו ולא הוליד עד שהיה בן חמש מאות שנה, כדי שלא יהא יפת הגדול שבבני ראוי לעונשין לפני המבול, דכתיב (ישעיה סה כ) כי הנער בן מאה שנה ימות, וראוי לעונש לעתיד, וכן לפני מתן תורה, אֶת־יֵשׁ אֶת־יָשָׁם וְאֶת־יָמָת

חומש רש"י משולב פרשת בראשית

אדם ויתנחם, (דברים לב לו) ועל עבדיו יתנחם, (שמות לב יד) וינחם ה' על הרעה, (שמואל א' טו יא) נחמתי כי המלכתי, כולם לשון מחשבה אחרת הם.

ויתעצב אל לבו. נתאבל על אבדן מעשה ידיו, כמו (ש"ב יט ג) נעצב המלך על בנו. וזו כתבתי לתשובת המינים, גוי אחד שאל את רבי יהושע בן קרחה, אמר לו אין אתם מודים שהקב"ה רואה את הנולד, אמר לו הן. אמר לו והא כתיב ויתעצב אל לבו. אמר לו נולד לך בן זכר מימך, אמר לו הן. אמר לו ומה עשית, אמר לו שמחתי ושימחתי את הכל. אמר לו ולא היית יודע שסופו למות, אמר לו בשעת חדותא חדותא, בשעת אבלא אבלא. אמר לו כך מעשה הקדוש ברוך הוא, אף על פי שגלוי לפניו שסופן לחטוא ולאבדן לא נמנע מלבראן בשביל הצדיקים העתידים לעמוד מהם:

(ז) **וַיֹּאמֶר יְקֹנֶק אֶמְחֶה אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר־בָּרָאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה -** הוא עפר ואביא עליו מים ואמחה אותו, לכך נאמר לשון מחוי, **מֵאָדָם עֲדִי בְּהִמָּה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף הַשָּׁמַיִם, מֵאָדָם וְעַד צֶמַח הָאָדָם.** אף הם השחיתו דרכם. דבר אחר הכל נברא בשביל אדם, וכיון שהוא כלה מה צורך באלו, **כִּי נִחְמָתִי בִּי עֲשִׂיתֶם.** חשבתי מה לעשות להם על אשר עשיתים:

(ח) **וְגַם מִצָּא הֵן בְּעֵינַי יְקֹנֶק: פ**

כללי העריכה: ההדגשה בפסוק היא של דיבור המתחיל ברש"י. (פונט מודגש ומעט גדול יותר). * כשיש דיבור ארוך ברש"י, לעיתים הוא לא שולב בתוך הפסוק אלא נכתב בסופו, אחרי הפסוק.

לעיתים לצורך הרצף שולבו הדיבורים ברש"י כסדר הפסוק, גם כשבמקור הרש"י מופיע קודם הדיבור על סוף הפסוק ואח"כ הדיבור על תחילתו, במקרה כזה זה סומן ב- ** בסוף הפסוק. כמו"כ מטבעו של הרש"י המשולב עלולים להיות שינויים קלים בדיבור המתחיל (כגון פתיחת וגו') או במיקומו. את הכללים בהרחבה ניתן לראות במבוא לגליון פרשת בראשית.

כל הזכויות שמורות. ©

ניתן להשיג את הגליון (וכן גליונות קודמים) במאגר העלונים הממוחשב של 'דרשו'

מהדורת כתב רש"י - ניתן להשיג בעמדות ובאתר של קול הלשון, תחת הכותר 'חומש עם רש"י משולב'

וכן ניתן להשיג במייל - 2711526@GMAIL.COM

הארות הערות ותיקוני טעויות יתקבלו בברכה 05276-00532